

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

În lumea dreptății Întuneric și lumină

Ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic și referințe critice

de
TEODOR VÂRGOLICI

Notă asupra ediției / 5

În lumea dreptății

În lumea dreptății / 7

Vârcolacul / 59

Puiul / 63

Două surori / 68

Un om / 86

Microbul / 89

Neamul Udreștilor / 96

Cocoana Leonora / 113

Magheranul / 117

Sâmbătă (fragment dintr-o scrisoare) / 120

Pană Trăsnea Sfântul / 126

Sminteala lui Radu Finuleț / 157

Moartea lui Castor / 162

Întâmplare / 167

Conu Alecu / 170

Întuneric și lumină

“Călătorului îi șade bine cu drumul” / 175

Blana lui Isaia / 183

Metamorfoză / 190

Bietul Tric / 193

Niculăiță Minciună / 196

Privighetoarea / 219

Postfață / 223

Tabel cronologic / 233

Referințe critice / 235

ÎN LUMEA DREPTĂȚII

De ce s-o fi ducând Andrei Rizescu să-și petreacă seara la avocatul Vineanu, a cărui soție primește în toate joile, nu știe nici el. Afaceri și politică nu se pricepe să discute, cărți nu știe să joace, să danseze, nici atât, iar miopia lui îl face să tresară la fiecare mișcare, de teamă să nu răstoarne ceva. Se pricepe să cânte la vioară, că e absolvent al Conservatorului; dar, din cei șase ani de rătăcire prin provincie, a învățat că lumea vine la sindrofie să râză, să vorbească, iar nu să stea smirna ca să asculte muzica.

O să facă și astă-seară ce a făcut joia trecută: o să se miște cu precauțiune de la un grup la altul, o să privească portretele și litografiile de pe pereți, o să audă aceleași convorbiri și aceleași valsuri cântate la pian de domnișoare și o să plece obosit de urât, cu dorul Bucureștiului înzecat. Ajuns, văzu cu o tristă mulțumire că parcă n-ar fi altă seară, ci tot a de joia trecută. În odaia din dreapta, aceleași doamne cu figuri pătimeșe, în care nu mai era nimic feminin, jucau maus scump, care le aduna galerie împrejur; în odaia de alături jucau aceiași bărbați; într-altă parte câțiva inși vorbeau despre aceeași trădare națională și micșorare a prestigiului țării; ca și în joia trecută, câțiva ofițeri se plâneau către domnișoare de lipsa unui lac pentru patinaj, ori împărțeau cu bucurie hotărârea colonelului de a pune la anul parchet în salonul clubului militar. Erau de față trei colegi de magistratură ai lui Andrei, dar procurorul și supleantul jucau pocher, iar cu președintele nu prea era în dragoste mare; mai erau și alți avocați, dar parte erau tot la cărți, iar parte discutau politică; cu

altă lume nu se cunoștea bine, nefiind în oraș decât de vreo câteva luni; noroc că erau pe o masă albumuri de fotografii și de cărți poștale ilustrate, pe care Andrei puse mâna, ca să facă și el ceva.

Era adâncit în răsfoirea lor, când din odaia cu pian se auzi altceva decât obișnuitele valsuri. După o clipă de gândire, își aduse aminte că e *Mondschein-Sonnate* a lui Beethoven, o bucată pe care o cânta și el la vioară.

Lăsând albumurile, se strecură până la ușa odăii. Cânta o fată îmbrăcată într-o rochie modestă, cenușie, care i se părea că-i e cunoscută. Se întreba cu nedumerire: unde a mai văzut el acel chip, a cărui frumuseță nu sta numai în frăgezimea tinereții, dar mai ales în distincțiune: o frunte bombată sub care străluceau ochi negri, scilpitori de inteligență, iar în părul negru pieptănat în sus, o viță de păr alb, ca un buchet de iasomie!

În vremea asta domnișoarele râdeau de glumele unui ofițer; în odaia de alături de iscase o ceartă la o masă.

— Fugi, domnule d-aici, se auzea strigând vocea colonelului, joci ca o mazăre. O joci de patruzeci de ani și tot n-ai învățat-o. Apoi când mă vezi că-ți lepăd pică de-un ceas...

Lumea râdea cu hohote.

Fata care cânta la pian, cu însușirea pe care o au femeile de a vedea fără să privească, observase pe tânărul cu ochelari, care sta în pervazul ușii de alături și singur asculta cu sfințenie ce cânta ea.

“Unde am mai văzut eu figura asta?” se frământa Andrei și, simțind pe cineva care se apropiase de dânsul, se întoarse.

Era Antonescu, noul director al gimnaziului, cu care făcuse cunoștință câteva zile mai înainte pe uliță.

— Era să vă întreb cine e domnișoara care cântă la pian, dar bănuiesc că nu știți, că sunteți venit mai de curând decât mine.

— Ba știu, răspunse directorul. E domnișoara Murgu, sora nevastă-mii.

— Așa?! Ce bine cântă la pian domnișoara Murgu...

Deodată i se făcu lumină în minte și începu să râdă.

— A, domnule Antonescu, să vezi ce lucru ciudat mi se întâmplă. De aproape un sfert de oră mă chinuiesc să-mi aduc aminte de unde cunosc pe domnișoara și acum îmi reamintesc.

— De unde?

— Acum doi ani, în vacanța mare, am fost în treacăt vreo trei zile la Govora. Într-o seară s-a dat o reprezentație în folosul cantinelor școlare. Nu e așa că printre alte domnișoare a cântat și domnișoara Murgu?

— Așa e.

— Păstrez și acum afișul cu o însemnare de cât de bine a cântat domnișoara, mi se pare, Elena Murgu.

— Asta e nostim, zise Antonescu zâmbind. Să i-o spunem.

— A, ba nu.

— Ba da, cum o isprăvi.

Se așezară pe canapea și urmară pe șoptite convorbirea, din care Andrei află că doamna Antonescu a rămas acasă, nefiind tocmai bine; că Antonescu, din pricina aerului Giurgiului, care nu-i pria, a obținut să fie mutat aci, în orașelul acesta de munte; că, măcar că nu era venit decât de două luni, simțea o mare îmbunătățire în sănătate; că Elena îi era cumnată și fiică tot într-o vreme, deoarece ei o crescuseră, fiindcă-i muriseră părinții când era abia de șase ani; iar Antonescu află că nici Andrei n-are părinți, că e și el numai de șase luni în oraș.

În vremea asta fata sfârșise și, întorcându-se, îi privea.

Directorul se sculă și luând pe Andrei de mână îl duse la dânsa.

— Eleno, dă-mi voie să-ți prezint pe domnul Andrei Rizescu, judecător de ședință la tribunal și absolvent al Conservatorului la vioară.

Apoi istorisi, cu toate împotrivirile lui Andrei, chestiunea afișului de la Govora.

— Admirabilă e sonata asta, domnișoară, zise Andrei, ca să schimbe vorba. Nu știu dacă ați auzit-o vreodată la pian și vioară.

— Nu.

— O știi la vioară? întrebă directorul.

— Da.

Gazda, doamna Vineanu, care auzi în treacăt cuvintele din urmă, veni să stăruiască de Andrei să-și aducă vioara.

— Te rog frumos, domnule Rizescu. Sunt trei pași până la dumneata.

— Altă dată da, astă-seară însă nu.

— Mă însoțesc și eu la rugăciunea doamnei Vineanu, stăruii Elena Murgu. Sunt aci, vă pot acompania la pian.

Îi suna vocea mai dulce decât pianul de care sta rezemată, și privirea ei zâmbitoare ucidea orice putere de împotrivire.

După o clipă de codire se înclină:

— Fie.

Atunci fata făcu un pas către dândul și-i zise, privindul drept în ochi:

— Dacă nu v-ar pricinui prea multă căutare, v-aș ruga să aduceți și afișul.

— O! asta nu, răspunse el îndreptându-se spre ieșire.

Totuși l-a adus. Cetise în grabă acasă însemnarea făcută pe el și văzuse că nu era nimic de ascuns; deci, înainte de a începe să cânte, îl scoase din buzunar și-l întinse fetei, care ceti cu obrazii înfloriți, desigur din pricina răsfrângerii culorii afișului:

“Eram în picioare lângă scenă. Cea din urmă care a cântat a fost domnișoara Elena Murgu, îmbrăcată simplu într-o rochie civită, o fată palidă la față, cu ochii vii și cu o viță de păr alb pe frunte. Nu știu ce mi-a dat de la început încredințarea că, dacă va cânta și această domnișoară, va cânta bine. O parte din public se pregătea să plece, sătul de atâta muzică. Dar de la primele acorduri a robit toată sala, iar când a terminat, cu drept cuvânt i s-au făcut ovații.”

După ce Andrei întocmi afișul cu îngrijire și-l vârî în buzunar, încep să cânte, și cântă amândoi atât de bine și puterea muzicii e atât de mare, încât capetele se întorc, vorbele încează, până și jocul de cărți se oprește, toți se înghesuiesc în cadrul ușilor, iar când sfârșesc, lumea izbucnește în aplauze:

— Admirabil!

— Domnule Rizescu, nu te mai primesc fără vioară, zise gazda...

Respect... Și acum, întors acasă, Andrei se gândește ce rău i-ar fi părut să nu se fi dus la sindrofia lui Vincanu. Un bine nespus îi umple inima. Își ia vioara și cântă de unul singur, pe când în minte îi flutură doi ochi negri, sub o frunte mare, cu o viță de păr alb, ca un buchet de iasomie...

*

O pornise de jos Andrei Rizescu. Era fiul dascălului Rizea de la biserica Sfântului Gheorghe din Pitești, om sărac, fără altă avere decât venitul a trei pogoane din pământul parohiei. Ajutat la cheltuieli de boierul Mărescu, ctitorul bisericii, Andrei a învățat alături de băiatul Mărescului; dar pe când feciorul boierului își trecea clasele cu propteli, băiatul dascălului ieșea printre cei dintâi.

La sfârșirea liceului s-ar fi înscris la altă facultate decât la Drept, dacă nu ar fi fost stăruințele bătrânului Mărescu, care vrea să-și aibă copilul alături de Andrei, a cărui sânguință și cuminenie puteau să-i fie un îndemn. Pe lângă Facultatea de Drept, Andrei mai făcea și pe cea de Filozofie și mai urma și Conservatorul la vioară, talent pe care-l moștenise de la tată-său, că și dascălul Rizea cânta la vioară. Și iarăși, pe când Andrei ducea o viață așezată, necunoscând alte petreceri decât cetitul, vioara, lungile plimbări împrejurul Bucureștiului și regulatele partide de șah cu Klein, un coleg de conservator, care-l învățase acest joc, socotindu-se vinovat și stricat după o seară petrecută prea târziu la berărie în discuții – tânărul Mărescu își cheltuia viața în cafenele și în petreceri desfrânate.

După ce și-a luat licența, pe când Mărescu pleca la Paris pentru doctorat, Andrei căpăta, cu sprijinul boierului, un post de substitut la Teleorman. Trecuseră doi ani de la intrarea lui în magistratură, când s-au întâmplat nenorocirile care au sfărâmat deodată toate legăturile de recunoștință ce-l legau de neamul Măreștilor.

Andrei avea o soră, Ana, care mergea în casa boierului de ajută la cusut doamnei și domnișoarei Mărescu. Această soră,

nespus de dragă lui Andrei, a fost sedusă de tânărul Mărescu, întors în vacanță de la Paris.

Rușinea ce fata făcuse tatălui și fratelui său a ispășit-o prin chinurile în care s-a sfârșit, otrăvindu-se. Peste câteva luni s-a răpus și dascălul Rizea, iar Andrei a rămas singur pe lume.

De atunci, fără sprijinul nimănui, numai prin purtarea lui bună și prin munca lui – câteva studii însemnate, publicate în reviste juridice, atrăseseră luarea-aminte a lumii judecătorești – înaintase încet, din treaptă în treaptă, ajungând în timp de șase ani judecător de ședință aci, în acest oraș. Colegii lui îi găseau trei cusururi: ziceau că este zgârcit, ursuz și mândru; dar n-aveau dreptate. Zgârcit îi ziceau pentru că nu-și risipea banii la cărți, dar ar fi de cercetat și de numărat câți magistrați cinstiți, fără nici o altă stare, au putut, ca Andrei, cu economii din leafă, să-și facă o bibliotecă frumușică, să călătorească o dată până la Roma și să aibă și două mii de lei puși deoparte. Mândru și ursuz îi ziceau pentru că nu-i plăceau chefurile și nu da ghes cu dragostea nimănui, nu prea se ducea în lume; dar asta ținea și de miopia lui, care-l făcea sfios; iar dacă aveau nițică dreptate când ziceau că “fulgeră la Cornul caprii când o râde Rizescu”, tot atât e de adevărat că nu l-au văzut niciodată necăjit, nici nu l-au auzit vorbind altfel decât cu blândețe; și apoi, când îți iei în serios misiunea de judecător și când nu privești cu nepăsare mersul stărilor sufletești ale oamenilor, fără să vrei, pe nesimțite, te simți împins spre mâhnire și spre mizantropie, văzând zilnic pe oameni sub același unghi al sfâșierilor și întremăncărilor pentru un peticel de interes.

Așa cum era, în scurta vreme de când era în acest oraș, plăcuse multora și nu erau puțin acci care, având o fiică, o soră sau altă rudă de măritat, ar fi primit cu bucurie s-o dea după dânsul. Se poate, prin urmare, înțelege ușor ce vâlvă a stârnit în acest orașel, în care orice căsătorie era un eveniment, vestea că Rizescu o să se căsătorească cu cumnata directorului gimnaziului. Auzi dumneata, să ia fată străină, abia venită, fără un ban de zestre, când, slavă Domnului, erau în oraș atâtea fete frumoase, binecrescute și cu stare.